

DE LA INDIGÈNCIA AL BENESTAR VIC I OSONA 1952-2002

MODEST REIXACH*

Text ampliat de la conferència commemorativa del cinquantè aniversari de la fundació del Patronat d'Estudis Osonencs. Descriu a grans trets la societat osonenca de 1952; analitza alguns dels principals canvis sociològics posteriors, i esbossa les característiques més rellevants de la societat que n'ha resultat, sense deixar d'assenyalar-ne riscos i contradiccions.

This article is an expanded version of the lecture to commemorate the 50th anniversary of the foundation of the Patronat d'Estudis Osonencs. After providing an overall description of the society of Osona (Catalonia) in 1952, it goes on to analyze the main sociological changes that have occurred in the interim and outlines the salient characteristics of the society to which these have given rise, complete with its hazards and contradictions.

*¿Què els pot salvar del no-res en què viuen
si no és la veu d'algú dels seus que en parli?
D'ells vull parlar. Sense ells, jo no existeixo.*

MIQUEL MARTÍ I POL, *La Fàbrica*, 1959

Agraïxo a la Junta del Patronat l'honor de confiar-me aquesta conferència del cinquantenari. Vaig acceptar la invitació de la presidenta pensant –equivocadament– que preparar una dissertació oral sobre l'evolució sociològica de la comarca d'Osona durant els darrers cinquanta anys seria una tasca relativament lleugera per a una persona que, com era el meu cas, ja fos gairebé adulta el 1952. He preparat una exposició poc sotmesa als protocols acadèmics i al marge d'aventures quantitatives, temptació gairebé irreprimible de sociòlegs, economistes i similars. Comptant amb la vostra benvolença i complicitat, intentaré descriure algunes característiques de la societat en què va néixer el Patronat d'Estudis Osonencs, recordar els esdeveniments que, al meu entendre, han tingut més

* Conferència impartida al Temple Romà el 16 de novembre del 2002.

significació sociològica durant els cinquanta anys transcorreguts, i dibuixar a grans trets la fesomia general de la societat que n'ha resultat i que és la nostra.

Context

Emmarquem, primer, l'any d'arrencada de la nostra història. Mentre a l'Estat espanyol ja fa tretze anys que governa despòticament el general Franco, el panorama internacional més proper es podria sintetitzar així: Vincent Auriol presideix la quarta República francesa; Konrad Adenauer és canceller de la República Federal d'Alemanya i Alcide De Gasperi, primer ministre italià. Al Regne Unit, amb Winston Churchill de primer ministre, mor Jordi VI i és succeït per la seva filla Elisabet II. Harry S. Truman és el president dels Estats Units d'Amèrica. A la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques hi ha un dictador temible, Stalin. Sis estats europeus ratifiquen la creació de la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer, embrió de la Unió Europea. El suec Dag Hammarskjöld és nomenat secretari general de l'ONU. Hi ha dues grans guerres en curs, a Corea i a Indoxina. François Mauriac obté el Premi Nobel de Literatura i Albert Schweitzer, el de la Pau. S'estrenen en anglès les pel·lícules *Cantant sota la pluja* i *Sol davant del perill* i l'obra de teatre de Samuel Beckett *Tot esperant Godot*. Se celebra a Barcelona el XXXV Congrés Eucarístic Internacional.

A Vic i a Osona es produeixen aquests fets rellevants: l'Orfeó Vigatà celebra les Noces d'Or; s'inaugura tot el primer pis del Museu Episcopal a la Panissa;¹ Ramon Masnou és nomenat bisbe auxiliar;² arriba finalment l'aigua de Forat Micó o del Ges al Castell d'en Planes;³ es posa en marxa Radio Ausona, Emisora Comarcal del Movimiento, la segona emissora de ràdio de la ciutat.⁴ Se celebra amb sordina i ben controlat el cinquantenari de la mort de Verdguer.

1. El Museu Episcopal de Vic va ser traslladat en etapes successives de les dependències annexes a la Catedral i al Palau Episcopal cap al nou emplaçament. S'inaugura parcialment el primer pis el 1949 amb motiu de la commemoració del centenari de la mort de Balmaes. El 1952 es completa l'agençament de la resta del primer pis i l'exposició de totes les peces més destacades del Museu. Però la instal·lació definitiva no serà inaugurada fins el 1967.

2. El mateix dia de la seva consagració episcopal (diumenge, 29 de novembre) i en presència de totes les autoritats vingudes amb motiu de l'acte, es procedeix solemnement a dues inauguracions: la de la Biblioteca Episcopal renovada i la del Patronat d'Estudis Ausonencs –que la premsa del Movimiento vincula repetidament al Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

3. La gasetilla amb què el setmanari de Vic *Ausona* anuncia en primera plana i requadrat aquest esdeveniment és tota una mostra de l'esperit i del llenguatge del setmanari i de l'època: «¡El agua en Vich!! En la mañana de ayer, día 29 de febrero de 1952, llegó el agua en los depósitos del "Castell d'en Planes". Al saludar brazo en alto a las banderas que anuncian tan magno acontecimiento expresamos nuestro júbilo gritando: ¡VIVA FRANCO! ¡ARRIBA ESPAÑA!» (*Ausona* [Vic], any XI, núm. 529, 1 de març de 1952, p. 1).

4. Ja existia Radio Vich, Emisora Balmaes, des de 1948 depenent de la Junta del Centenari de Balmaes, presidida pel bisbe Perelló. Però la Falange vigatana posa en marxa una altra emissora radiofònica que porta el nom de Radio Ausona–Emisora Comarcal del Movimiento que l'any següent passa a integrar-se en la Red de Emisoras del Movimiento i, a partir de 1955, esdevé l'única emissora de la comarca per tancament per ordre governativa de totes les altres existents –una d'elles a Manlleu des de 1951–, moltes d'elles en mans de l'Església. Aquesta emissora també haurà de tancar el 1968 després que el ministre Fraga decretés el pas forçós a FM quan a penes existien aparells per escoltar aquesta freqüència.

1. Vic i Osona l'any 1952

M'entretindré una mica en la descripció de la societat vigatana i osonenca a l'inici dels anys cinquanta per tal de facilitar la comparació amb la de començaments del segle XXI.

1.1. Vida quotidiana

La sociologia, com deia Josep Pla de la història, comença amb l'anècdota per passar després a la categoria. Per això, i per començar, deixeu-me fer un moment el badoc pels carrers de Vic i de la Plana.

A la ciutat durant el dia hi ha força vida tant als barris vells com als que no són tant. Pels carrers circula tanta o més tracció animal que mecànica: carros, carrets, carretons, *carretilles*, gent amb cistells i farcells que tragina tota mena de coses. El moviment és especialment intens els dissabtes a causa del mercat. D'aquest, recordo amb un punt de tendresa les pageses entrant a la Plaça carregades a no poder més amb cistells plens d'aviram, conills i ous, empaitades per les marmanyeres; les pintoresques casetes amb rodes de les gallinaires; els xarlatans del Passeig; el Pla de Santa Teresa i el Portalet envaïts de bestiar gros. Això sense parlar de la sorollosa plaça dels porcs. No circulen gaires automòbils, però ja es comença a plantejar a l'Ajuntament de Vic si no caldria establir normes més estrictes per ordenar la circulació i l'aparcament del trànsit rodat, sobretot els dies de mercat.⁵ La majoria de turismes, camions i motos existents són models antics, a vegades atrotinats. Força bicicletes, algunes amb un motoret acoblat. Fa poc, s'han començat a veure, noves, les motos de poca cilindrada marca Guzzi, Ossa i Derby, que van proliferant. Només els privilegiats tenen accés al reduïdíssim contingent d'automòbils d'importació. Són els únics nous que es poden veure, tret d'algun camió Pegaso, orgull mecànic del règim.

Els barris més antics, on habita una proporció considerable de la població vigatana, estan plens de botigues, tallers i magatzems. A la ciutat hi ha poques construccions noves. De la Guerra ençà les classes benestants, que viuen al centre, han fet algunes millores a l'interior de les cases, però la major part d'edificis, portals i façanes no s'han renovat. Encara es poden veure a les parets de la fàbrica de conserves La Sibèria, al carrer de Montserrat, i en molts altres llocs, els impactes de la metralla de les bombes llançades pels avions de Franco. A l'interior dels habitatges hi ha una gran manca de confort. Només algunes poques cases bones estan equipades amb calefacció central de carbó, o amb llar de foc. La resta no tenen més que estufes –de llenya, carbó, clofolla o serradures– i brasers. Les famílies benestants ja disposen d'alguns electrodomèstics com nevera i rentadora. Existeixen aparells de ràdio voluminosos amb una poc precisa sintonització i algunes gramoles o tocadiscs. El servei telefònic de la ciutat, que acaba d'estrenar central automàtica de trucades, compta amb menys de mil abonats.⁶ Tant per

5. *Ausona* [Vic], núm. 556 (6-9-52), p. 5.

6. El 1947 la llibreria Sala va publicar un dels seus coneguts opuscles en ocasió del dia del llibre. Era una guia telefònica de Vic en la qual figuren uns 450 telèfons. Els seus titulars són gairebé tots professio-

motius econòmics com polítics i burocràtics, és molt limitat el nombre de persones que pot viatjar a l'estranger. Cal un passaport que s'atorga amb comptagotes i per a l'obtenció del qual es necessiten una multitud de papers. Entre molts d'altres, una justificació del viatge, avals de bona conducta i el famós certificat de penals. Amb influència, tot aquest complex procediment se simplifica i s'accelera.⁷

Al caient de la tarda la quitxalla juga lliurement al carrer. A l'estiu, després de sopar, és freqüent sortir al portal de casa a prendre la fresca amb cadires i tamborets. Molta més gent que ara es coneix i se saluda quan es creua, no hi ha gaires forasters recents. A propòsit dels carrers, potser val la pena d'esmentar alguns dels personatges populars que hi transiten i que tothom coneix. Els seus noms porten l'empremta de la inventiva i la gràcia del llenguatge popular. El Gravat Crosta, perdulari amb aires d'intel·lectual; la Patriarca, de faccions grosses i traginant calmosament verdures pel centre de Vic amb un carretó que grinyola; en Pessic Pessigaire, un gran tímid que pessiga les noies distretes; en Ton Cantaire, embriac, l'únic ciutadà de Vic que diu les coses pel seu nom... Aquestes figures tan populars es creuen per carrers i places amb altres també conegudes de gairebé tothom pel seu saber, pel seu fer o pel seu càrrec o estament: el Dr. Junyent, acollidor i sorneguer, nas prominent, fundador del Patronat d'Estudis Osonencs, sens dubte el personatge unànimement més valorat de la cultura osonenca de l'època; el doctor Candi Bayés, metge prestigiós, petit i respectat; el senyor Josep Pratdesaba, astrònom, escardalenc, primer president del Patronat; mossèn Josep Guiteras, d'aires camperols, conegut com «el capellà de la Calla», home d'una intensa i abnegada activitat beneficosocial; el llibreter i editor Francesc Sala, grassonet, ben vestit, complimentós; el vicari general del bisbat Jaume Gassó, empassat i calavèric, que els estudiants del Seminari anomenàvem *la cabreta* per la seva forma de cantar i estossegar; en Calderó, sempre mudat, corpulent i amb una gran barba, batejat amb el sobrenom de *El Sagrat Cor...* sense oblidar els polítics, *camaradas del Movimiento Nacional* en el llenguatge de l'època, gairebé tots amb cognoms de conegudes famílies vigatanes i osonen-

nals, industrials, comerciants... molt pocs particulars. A la lletra A, per exemple, hi ha 39 números de telèfon, només tres dels quals corresponen a particulars. Cf. *Guía telefónica de Vich*. Vic: Librería Sala, 1947. Cinc anys més tard, el 1952, el nombre de línies telefòniques a Vic no passava gaire de les 800. Es pot comprovar fullejant una *Guía turística y comercial de Vich 1952-1953*, Spirax (sense més dades, però sabem que preparada per la Junta de Turismo de la ciutat) que conté una «Lista de Entidades y Contribuyentes por orden Alfabético» [sic] en la qual hi ha unes 1.100 entrades, un 20% de les quals no disposen de telèfon. Són majoritàriament petits comerços. A la lletra A, per seguir l'exemple anterior, hi ha 83 entrades, 14 (un 16,9%) de les quals corresponen a particulars. Doncs bé, 19 d'aquestes 83 entrades (un 22,9%) disposen de telèfon. Tret d'un particular, els altres 18 són comerços, indústries i professionals.

7. Justament l'any 1952 vaig haver de fer-me el meu primer passaport. Aquest document només s'expedia per al gran públic en un sol lloc, a Barcelona, al carrer Magdalenes, darrere de la tristament famosa comissaria de policia de Via Laietana. Es formaven unes cues immenses com ara les que hem vist per a la regularització dels immigrants sense papers. No donaven cap número i a l'hora de plegar tancaven la finestreta i calia tornar l'endemà. Jo hi vaig haver d'anar vuit o deu vegades. Primer a portar els papers, sempre en faltava algun, i després a buscar el passaport. La major part de vegades no vaig poder ni tan sols arribar a la finestreta. Agafava el primer tren que sortia de Vic cap a les cinc del matí, i feia cua en unes condicions vergonyoses fins a les dues de la tarda. Si no em tocava, me'n tornava cap a Vic i l'endemà tornava a intentar-ho.

ques. Un dels més coneguts i actius és Enric Pladevall, motejat com *el mariscal llaunes* per causa dels exercicis d'instrucció paramilitar que havia dirigit a les escoles i del seu negoci. Un altre personatge que aquell any també es va passejar uns moments per Vic, però «de rigorós incògnit» –*Ausona dixit*– va ser Francisco Franco, per visitar el bisbe Perelló. Pels carrers de la ciutat transita també molt personal eclesiàstic, capellans, frares i monges, amb una bigarrada varietat d'hàbits i complements. Un dels més pintorescos és la còfia d'ales amples i arremangades de les abnegades monges paüles de l'Hospital de la Santa Creu.

La majoria de la gent que veig pels carrers vesteix de manera senzilla i aprofitada. La indumentària deixa veure fàcilment l'estament social a què es pertany. Pantalons sense ratlla, gastats o apedaçats, camises sense coll, espartenyets, sandàlies o sabates poc o gens enllustrades són corrents entre la gent senzilla. Guardapols i bates cendroses i grises per als menestrals, petits botiguers i empleats. Bruses fosques, de factura curta i baldera, dels pagesos i tractants de bestiar. Granotes, completes o de pantaló, pitet i elàstics, per als treballadors industrials i artesanals. Moltes dones de classes populars i pageses amb davantal i mocador al cap. Gairebé sempre negres, si són grans. Trenes de tota mida i format en les nenes i adolescents. Els burgesos amb vestits ben tallats, pantalons amb la ratlla ben marcada, corbata o corbatí. Som a les acaballes dels anomenats pantalons de golf. Gorres i boines per a uns, barrets de feltre per als altres. Molta clenxa i brillantina quan es va mudat. L'uniforme d'etiqueta dels falangistes és un vestit blanc de factura i caient militar i boina vermella que rarament es cofen, sinó que porten replegada a la mà o a l'espatllera. Només llueixen barba alguns patricis distingits, llarga i raspallada, i alguns captaires i perdularis. La barba no serà un signe de protesta, oposició o esquerranisme fins ben entrats els anys seixanta. El bigoti és molt més corrent en tots els estaments socials. Ni una dona amb pantalons, totes amb faldilla fins a mitja cama. Com més grans, més llarga. Els cabells femenins brillants, sedosos, amb ratlles ben marcades, més ondulats que arrissats, amb *permanent* les més vistoses. El gust general de l'època és que s'ha de notar quan es va mudat i pentinat. Les dones de la classe alta es cofen sovint amb un barret, més aviat amb ala estreta o sense ala, a vegades amb vel. A partir d'una certa edat moltes dones s'abriguen les espatlles amb manteleta. A les esglésies, les que no porten barret –que són la immensa majoria– es cobreixen el cap i les espatlles amb la mantellina, anomenada popularment *zèfiro*. N'hi ha, les més devotes, que surten de casa amb la mantellina posada i no se la treuen fins a la tornada.

Les noies de casa bona no solen treballar mai fora de casa. La classe alta compta amb abundant servei domèstic que viu i dorm permanentment amb la família que serveix i per això sovint és mal pagat. Malgrat això no poques minyones consideren una sort poder viure a l'ombra o aixopluc de famílies benestants. Encara queden senyores de les capes més altes que no solen sortir de casa si no és acompanyades del marit, d'una amiga o d'una minyona. No per motius de seguretat, evidentment, sinó per costum de classe. Només les classes més benestants passen l'estiu fora de la seva residència habitual. Els treballadors tenen uns pocs dies de vacances pagades que solen coincidir amb els de la festa major de cada localitat. Quan no fa fred, hi ha sovint gitanos sota els ponts del Remei i de Can Caseta.

1.2. Política, religió, llengua, educació

El Patronat i la revista *Ausa* apareixen en un moment en què encara són ben vius tant el record i les seqüeles de la Guerra Civil, com el règim del general que l'ha via provocada. Osona i Catalunya n'han sortit molt malparades i en paguen unes factures extremadament cares, tant d'ordre material com cívic i cultural, per ni esmentar el polític. La repressió continua fent-se sentir malgrat algunes concessions insignificants i lentes. La gent té por de complicacions o represàlies directes o indirectes. El règim franquista i els seus executors provincials i locals ho volen fiscalitzar tot. I en bona part ho aconsegueixen: diputacions, ajuntaments, sindicat, cambres i tota altra mena d'organismes públics. Totes les publicacions han de passar per la censura, el permís previ és obligatori per a tota classe d'actes públics. Hi ha persones que encara són marcades amb l'estigma de *rojos*.

La religió catòlica i les seves manifestacions públiques tenen un paper molt destacat en la vida social i política. El règim atorga un tracte de favor a l'Església a canvi de la seva adhesió i el seu suport. El franquisme només es vol entendre amb un catolicisme pietós i espiritualista, dretà i espanyolista, fervorosament agraït per l'alliberament de la tràgica persecució soferta. És el que predomina àmpliament, almenys en públic. El cardenal Vidal i Barraquer, des del seu exili forçat a Suïssa, denuncia al Vaticà la situació escandalosa de nacionalcatolicisme en termes molts durs.⁸ Però no n'hi fan cas. A Vic tenim de bisbe un frare mallorquí bonifaci, ja força delicat de salut, que no ha arribat a aterrar mai del tot al bisbat, traumatitzat pels excessos revolucionaris, sense gaire esperit crític, submís i agraït a un règim que per això el venera. L'Església i les seves institucions gaudeixen de més llibertat que la societat civil, però la dictadura exerceix una forta pressió intervenint en el nomenament de bisbes i controlant, denunciant i perseguint les opinions i accions dels eclesiàstics i laics que no s'ajusten a les seves coordenades. Tant en l'àmbit eclesiàstic com en el civil cal molta clarividència i sobretot un coratge que frega la temeritat per nedar contra corrent sense amagar-se'n. Però en les converses privades es contenen molts acudits que es mofen de la persona del dictador i la seva família o ridiculitzen el règim.

Quant a la llengua catalana, el franquisme ha passat del radicalisme prohibitiu inicial a una limitadíssima tolerància. La seva utilització pública oral només és perceptible en els actes religiosos. En algunes publicacions, fins i tot del Movimiento, com l'*Ausona*, apareixen alguns textos en català, sobretot de poesia, folklore i similars. L'edició de llibres obeeix als mateixos criteris. Però continua la prohibició rigorosa del català en tota mena d'actes i documents oficials o mera-

8. «[...] su religión consiste principalmente en promover actos aparatosos de catolicismo, peregrinaciones al Pilar, grandes procesiones, entronizaciones del Sagrado Corazón, solemnes funerales por los Caídos con oraciones fúnebres [...] Misas de Campaña de las que se ha hecho un verdadero abuso. Manifestaciones externas de culto que más que actos de afirmación religiosa tal vez constituyan una reacción política [...] Da pena ver como los Obispos se prestan a hacer una religión patriótica [...] Es fácil prever las serias dificultades que el derecho de presentación deberá acarrear para el futuro [...] Gracias a Dios que no todos comulgan con el Catolicismo oficial, que es violento, belicoso, regalista y espectacular [...]». Joan Batlles i Alerm en el pròleg (p. XVI-XVII) al llibre COSTA I RIERA, Joan. *Dels moviments d'església a la militància política*. Barcelona: Mediterrània, 1997, a partir de textos publicats per MUNTANYOLA, Ramon. *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*. Barcelona: Estela, 1967.

ment públics, a l'ensenyament, al carrer. Tots els noms de les persones i de les institucions públiques i privades –entitats, empreses, botigues, vies públiques...– han de ser forçosament en castellà. Les places majors dels pobles porten sempre el nom del *Generalísimo* i la segona via més important està dedicada a José Antonio Primo de Rivera. Les primeres classes de català a Vic de què tinc constància es donen al Temple Romà cap a finals dels anys cinquanta, justament sota l'empara del Patronat d'Estudis Osonencs.⁹

L'ensenyament públic de les poblacions grans de la comarca –notablement desprestigiada tret de casos molt singulars– és freqüentat de forma gairebé exclusiva per fills de les capes més pobres. Només cal dir que fins al 1968 no va obrir les portes, a Vic, el primer institut de batxillerat de la comarca. Des de 1952 i molts més anys cap ençà, a tot Osona només hi ha a tot estirar tres o quatre centres, tots privats, on es pot cursar el batxillerat superior, grau escolar que només arriben a assolir una quantitat ínfima de joves, majoritàriament mascles i benestants. No poques famílies burgeses envien els seus fills a centres privats de Barcelona.

1.3. Situació socioeconòmica

Més que misèria, hi ha pobresa, indigència, carestia de vida. Molta gent té dificultats per menjar, per escalfar-se, per vestir-se i calçar-se; viu en males condicions i puja els fills amb moltes estretors. Molts *no arriben*.¹⁰ Els treballadors fan jornades de deu a catorze hores diàries, sis dies a la setmana. Malgrat això, els sous són baixos. El salari mitjà se situa al voltant de les set-centes pessetes mensuals. Amb tota la setmanada es poden comprar trenta quilos de pa.¹¹ A la majoria de famílies treballadores amb criatures només hi sol haver un sou. No existeixen mecanismes de defensa del treballador. El sindicat vertical és un pur muntatge ineficaç, els convenis col·lectius no vindran fins prop de quinze anys més tard. Els treballadors que poden fer *setmana anglesa* –no treballar el dissabte a la tarda– són considerats uns privilegiats. La majoria d'obrers i empleats que estan declarats a la Seguretat Social –n'hi ha força no donats d'alta– ho són amb el salari mínim. Les poques pensions que existeixen són irrisòries per no dir miserables. Justament l'any 1952 se suprimeix el racionament dels aliments bàsics (sucre, oli, farina...) i se'n declara la llibertat de preus. Mentrestant els estraperlistes, gràcies al comerç extralegal d'aliments i matèries primeres amb alts marges de guany, han acumulat en poc temps substancials fortunes i constitueixen un grup social anomenat *nou-rics*. La gent més rica de Vic i comarca són els amos de les colònies industrials i empreses similars, que solen viure a Barcelona;

9. Recordo que les primeres lliçons elementals de català les vaig rebre al Seminari de Vic en un curset d'estiu cap a la segona meitat dels anys quaranta. Foren rebudes com una gran novetat i amb un cert regust de clandestinitat.

10. Per Nadal el Secretariat de Caritat d'Acció Catòlica de Vic, com en molts altres llocs, recollia donatius en una campanya anomenada *Nadal del pobre*. Es destinaven a preparar lots o paquets d'ajuda per als més necessitats. El 1952 es reparteixen 863 lots, cada un dels quals conté torró, arròs, patates, carbó, pa, oli i un assortit d'embotits. (*Ausona* [Vic], núm. 521 (5-1-52), p. 5.)

11. El pa va a 6 ptes./quilo, l'arròs a 8, les mongetes a 10, la carn de porc a 40. Un litre de llet val 4,50 ptes.

els grans propietaris rurals o urbans; els botiguers importants, i els estraperlistes. En el món socioeconòmic i empresarial, és l'època de l'economia de l'estalvi, de l'anarquia, del treball artesanal... i de la inflació galopant que es cruspeix els sous, les guardioles, les rendes fixes i les pensions.

Tretze anys després de la Guerra, bona part de la xarxa de carreteres de la comarca es troba en un estat lamentable: desaparició parcial o gairebé total de l'enquitranat, sots, rocs, pols o fang segons el temps. Fins i tot carreteres importants com la de Vic a Manlleu es troben en aquesta situació. La carretera general de Barcelona a Puigcerdà passa pel centre de Vic. No és rar veure persones que viatgen sobre el sostre dels autocars juntament amb tota mena de fardells o aviram. O en camions. Moltes cases de pagès no tenen electricitat, ni aigua corrent. La manca d'instal·lació d'aigua a domicili també es deixa sentir en nuclis urbans. A Vic i moltes localitats de la comarca, durant l'any 1952 hi ha moltes queixes pel mal funcionament de les fonts públiques per part de la gent que se n'ha de servir forçosament.

Vic té disset mil habitants, una vintena de metges, quatre dentistes, dos oculistes, vuit advocats i cinc procuradors. Dos notaris. Tres sales de cinema, quatre bancs i dues caixes d'estalvis amb una sola oficina per entitat. Sis fondes. Manlleu, set mil habitants; Torelló, cinc mil; Centelles, tres mil. Osona, setanta-cinc mil. Som a 1952.

2. Evolució posterior

Aquests són alguns trets de la situació general a la comarca d'Osona quan neix el Patronat. De tot això ja en fa cinquanta anys. Els canvis han estat enormes, inimaginables, i han incidit en tots els aspectes de la vida personal i col·lectiva. El treball, la família, la instrucció i la cultura, el nivell i estil de vida, l'organització social, la sanitat, els costums, les institucions, les mentalitats, les relacions socials, el consum, la religió, l'escala de valors... han sofert fondes transformacions. El número d'*Ausa* que avui es presenta els estudia amb un cert detall. Jo només hi donaré un cop d'ull general i en comentaré alguns aspectes més directament sociològics mirant de no trepitjar els temes desenvolupats pels autors dels articles d'aquest monogràfic. Si hagués de sintetitzar en pocs apartats els fenòmens que han marcat més profundament la comarca en el curs dels darrers cinquanta anys, assenyalaria la dictadura, l'evolució econòmica amb la puja espectacular del nivell de vida, les migracions i la recuperació de la democràcia. Aquests grans processos han desencadenat complexos i innombrables moviments i reajustaments a l'interior de la realitat comarcal osonenca. Intentaré glossar breument els fenòmens esmentats tenint en compte les circumstàncies concretes d'Osona.

2.1. Masies, cortijos i cases barates. Canvis demogràfics

Durant aquests cinquanta anys la comarca ha guanyat cinquanta-cinc mil habitants.¹² És un augment moderat que situa Osona al darrere de deu o dotze altres

12. El 1950 Osona tenia 75.347 h. i el 2001, 129.455 h. És un augment del 71,8%.

comarques de Catalunya amb increments absoluts i relatius superiors o molt superiors. A més a més, no tradueix del tot el tragí o l'enrenou poblacional que s'ha produït. Ho veurem de seguida.

Migració comarcal

La població de la comarca s'ha anat concentrant cada vegada més allà on a l'inici del període ja hi havia més densitat demogràfica: el fons de la Plana, vora el Ter, la via del tren i la carretera de Barcelona a Puigcerdà. És on hi ha més oferta de treball i més serveis. En canvi, han perdut població les zones muntanyoses, del Montseny i les Guilleries al Lluçanès i el Moianès, passant pel Cabrerès i el Bisaura. El procés havia començat el segle XIX, quan les fàbriques tèxtils de la conca del Ter i les indústries i serveis de la ciutat de Vic van oferir treball a les famílies dels pobles més pròxims, i es va accelerar i amplificar amb l'aparició i l'augment de mitjans individuals i col·lectius de transport. Això va permetre a molts joves desplaçar-se a centres de treball relativament distants del seu domicili, centres que van esdevenir un pol d'atracció encara més potent a mida que anaven millorant les condicions laborals i empitjorant la situació de no pocs agricultors, petits propietaris i masovers o parcers, amb terres marginals. El despoblament rural de la comarca i les seves proximitats s'havia reprès als anys quaranta i es va accentuar de manera molt més perceptible durant els decennis dels cinquanta i els seixanta. Les primeres fornades d'aquesta immigració comarcal se solen instal·lar diluïdes en zones populars ja existents en les poblacions d'arribada. Aquest transvasament de població i el mal estat de molts edificis vells de les localitats de destí provoquen greus problemes d'habitatge. Per això, ja a partir de la primeria dels anys cinquanta, per iniciativa pública o privada, predominantment amb caràcter benèfic, es van construir conjunts d'habitatges modestos unifamiliars. En són exemples, a Vic, les *cases del capellà de La Calla*, qui el 1952 construeix les quatre primeres al final de La Calla;¹³ i, a Manlleu, la continuació del barri de Gràcia, sorgit inicialment arrel de la riuada de 1940. La fórmula té tant d'èxit que serà continuada durant anys per la iniciativa privada, però amb subvenció pública i per a cases progressivament de més qualitat. Un cas ben concret i copiat repetidament foren les *cases d'en Joan Riera* a Vic, comprades per gent de la mateixa ciutat o nouvinguts però amb un mínim d'estalvis a la butxaca. Una població força semblant a aquesta, però amb menys o sense estalvis, és la que s'instal·la en un altre tipus d'habitatge social, en forma de blocs de pisos d'una certa qualitat per al moment, que construeixen les obres socials d'algunes caixes d'estalvis. És el cas dels construïts per la Caixa de Pensions al carrer del Pare Huix de Vic.

Immigració espanyola

Ja a partir dels anys cinquanta, però sobretot en els seixanta i primers setanta, es produeix una fortíssima onada d'immigració provinent sobretot del sud penin-

13. Una mostra més del caràcter benèfic d'aquesta iniciativa és el fet que aquest mateix any comença una col·lecta mensual a la parròquia de Sant Domènec de Vic destinada a ajudar a aquesta obra social.

sular. Els residents a Osona no nascuts a Catalunya van arribar a ser en els moments més àlgids prop del 20% de tota la població osonenca. Més procreatus inicialment que els autòctons, a ells i la seva descendència es deu una bona part dels increments demogràfics comarcals abans esmentats. La gent ja no es recorda ara dels problemes de tot tipus que s'originaren amb aquesta allau de nousvinguts i de la reacció no sempre positiva que provocà en la població autòctona. Aquells milers i milers d'andalusos i extremenys, molts d'ells jornalers de *cortijos*, arriben a Catalunya i a Osona sota la mirada complaguda del règim, empesos per la pobresa i, a vegades, anats a buscar expressament per empresaris catalans i osonencs. Són mà d'obra no qualificada i barata, disposada a viure i treballar sense gaires exigències. La majoria troben feina amb facilitat, però en condicions i amb sous inferiors als de la gent del país. La riuada d'immigració peninsular es va reduint progressivament a partir de finals dels anys seixanta. A mitjans dels setanta ja és insignificant i es compensa amb un cert corrent de retorn al seu país.

Però amb l'arribada massiva d'immigrants peninsulars s'agreuja encara més el problema de l'habitatge. A Osona es donen alguns casos de barraquisme. Una part notable d'aquesta immigració es concentra inicialment en els barris vells, centrats i suburbials, dels nuclis urbans. Són indrets inconfortables que la població tradicional va abandonant gradualment per establir-se en àrees més noves, sigui a l'interior mateix de les poblacions o a l'exterior, on proliferen zones residencials de més nivell i de nova edificació com Santa Clara Vella, el Puig d'en Planes o el Pla de l'Estadi i del Remei, a Vic. A partir de la segona meitat dels anys seixanta es comencen a construir grans blocs d'habitatges nous i senzills a l'exterior dels nuclis urbans que constituïran veritables concentracions i illes de la immigració sud-espanyola. Reben el nom de *casas barates*. En són exemples rellevants, entre molts d'altres, els blocs del barri de l'Erm a Manlleu, els José María Sánchez-Arjona i Francisco Franco¹⁴ –altrament coneguts popularment com a *casas del sindicat*–, a Vic. A mida que la immigració espanyola va millorant amb els anys el seu nivell de vida, va abandonant els domicilis menys confortables o excessivament reduïts, vells o nous. Són espais que seran ocupats progressivament per la nova immigració extracomunitària. Ara, vint-i-cinc o trenta-cinc anys després i en comarques com Osona, la major part d'aquella immigració s'ha anat diluint en l'estructura social, s'ha anat promocionant en el treball, l'habitatge, el nivell de vida... Els seus fills i néts nascuts aquí són tan o més nombrosos que els dels autòctons i a penes se'n distingeixen.

Immigració estrangera

Des de finals dels vuitanta arriba a Osona una nova i progressiva onada d'immigrants de procedència més llunyana que amplia la paleta de colors de la població comarcal. La morenor dels sud-peninsulars s'ha anat intensificant cap al moreu dels magribins fins a arribar al negre dels subsaharians. Però també arriben rossos euroorientals, grocs asiàtics, i mestissos o mulats llatinoamericans. I

14. Noms d'indubtable ressonància provincialista i espanyolista. José M. Sánchez-Arjona fou un ministre de Franco justament d'ascendència extremeña.

molts més que no es distingeixen pel color de la pell. Osona figura entre les comarques catalanes amb proporcions més elevades d'immigració extracomunitària.¹⁵ Els complicats processos socials d'arribada-recepció, marginació-integració, habitatge-treball tornen a començar, agreujats per les més grans distàncies culturals... quan no per la paperassa administrativa. Molts dels nous arribats contribueixen a atenuar la manca de mà d'obra poc qualificada de la indústria, la construcció, la ramaderia i els serveis domèstic i personal. Caldrà veure si Osona sabrà trobar la manera de fer lloc a tota aquesta nova immigració, no només en el treball i l'habitatge, sinó també en la resta d'àmbits de la vida social. I si ells voldran i sabran ocupar-lo.

Família, natalitat, esperança de vida

Amb les immigracions no s'exhaureixen els canvis demogràfics. Hi ha hagut altres transformacions que han afectat la població autòctona comarcal i, a vegades amb un cert retard, també la població immigrada peninsular. Un d'ells s'ha produït en la grandària i la composició de les famílies. En aquests cinquanta anys gairebé han desaparegut les famílies nombroses i, encara més, les plurigeracionals i complexes.¹⁶ El model de llar nuclear, només pares i fills, ha anat guanyant terreny. Dues terceres parts de les famílies de la comarca es componen només d'un, dos o tres membres. Han augmentat notòriament les llars d'un sol individu, les monoparentals i les parelles de fet. Aquestes darreres eren excepcionals cinquanta anys enrere i eren designades amb un apel·latiu que ha desaparegut del nostre vocabulari quotidià: amistançats.

En línies generals la natalitat disminueix des de principis del segle xx. La caiguda és més pronunciada en la segona part de la centúria passada i interrompuda només de forma sensible i prolongada entre 1960 i 1975, quan el nombre d'immigrats peninsulars és més alt. Després cau en picat. Heus aquí unes dades sintètiques sobre el creixement demogràfic anual de la comarca d'Osona: dècada de 1950: 1,8% anual; de 1960 a 1975: 2,1%; de 1976 a 1984: 0,8%; de 1985 a 2001: 0,8%. Deixeu-me afegir que la reducció de la grandària de la família i de la taxa de natalitat és actualment un dels factors de disminució o estancament de població dels municipis rurals o petits. No és que la gent continuï emigrant, sinó que les famílies, abans nombroses, plurigeracionals i complexes, ara són molt més reduïdes.¹⁷

15. Si es confirmen les dades provisionals de l'actualització del Padró Municipal d'Habitants de Vic de finals d'agost de 2002, la ciutat ha arribat als 35.000 habitants, 4.800 dels quals provenen de l'estranger. Això significa una taxa d'immigració no espanyola del 13,7%, majoritàriament composta per extracomunitaris. Si a aquest percentatge hi afegim els habitants de Vic no nascuts a Catalunya però sí a l'Estat espanyol, ens acostem al 30% de població immigrada. Segons la mateixa font, a Vic hi ha representades 83 nacionalitats de tot el món (*El 9 Nou* [Vic], 23 d'agost de 2002).

16. S'entén per família complexa aquella que conté membres sense lligam sanguini amb els titulars.

17. A propòsit d'aquesta qüestió, és inquietant el futur de tantes masies immenses gairebé buides. Cases destinades a acollir una dotzena de persones o més, ara estan habitades per tres o quatre. O menys!

Cal esmentar encara dos canvis demogràfics rellevants més. La prolongació de la vida i l'envelliment de la població. Fixem-nos que no es tracta exactament del mateix fenomen. El primer és degut a la progressiva millora de l'esperança de vida. El segon és causat pel fenomen anterior, però també per la caiguda de la natalitat que provoca un augment relatiu de la resta d'edats. A Osona, el 1986 hi havia un 12,9% de gent de més de 65 anys; el 1996 ja havia pujat a 17,2%. Si la natalitat fos més alta aquests percentatges serien lògicament més baixos.¹⁸

2.2. *El sis-cents, el televisor i les vacances pagades no ho són tot*

Bonança econòmica

El fenomen de la immigració ha estat en gran part conseqüència de l'evolució econòmica del país i de la comarca. Ja un xic abans, però sobretot a partir del Pla d'Estabilització de 1959, s'inicia i s'amplifica progressivament un període de gran bonança econòmica que durarà prop de quinze anys. El símbol social més conegut n'és l'automòbil Seat-600 que apareix a finals dels anys cinquanta¹⁹ i es difon ràpidament entre les classes mitjanes, primer, i, al cap de pocs anys, entre les classes treballadores qualificades. La difusió de la televisió es produeix en els mateixos anys i encara d'una forma més massiva. Aquests dos ginys i les vacances pagades generalitzades podrien ser els exponents sociològics d'un canvi general que rodarà com una bola de neu i s'amplificarà en intensitat i volum. De 1960 a 1975, tret del tèxtil que va de baixa, tots els rams de l'activitat econòmica passen una època de prosperitat amb la construcció al davant de tot. Són també els anys en què es produeix la iniciativa empresarial més destacada que ha conegut la ciutat de Vic: Colomer Munmany és la primera sortida industrial vigatana i osonenca al món. La crisi econòmica dels setanta i les que han vingut després només han alentit temporalment l'increment progressiu de riquesa i de nivell de vida de la població comarcal. A pesar de les grans desigualtats econòmiques existents, de 1952 a 2002 la comarca d'Osona ha passat globalment de la indigència al benestar.

Però els anys 1960-1975 no són només anys de gran dinamisme econòmic i de millora del nivell de vida. Són també –i a pesar de les restriccions polítiques– anys d'intensa creativitat i activitat, cívica, cultural, associativa. Sorgeixen una munió de moviments, centres i entitats que fan augmentar la cohesió social i la voluntat de participació en la vida col·lectiva. El Patronat d'Estudis Osonencs (1952) és força matiner, ja que no és fins avançats els cinquanta que comencen a sorgir altres iniciatives associatives rellevants, no poques sota la protecció de l'església diocesana. També se'n reactiven algunes que ja existien des d'abans de la Guerra Civil. Però és sobretot als anys seixanta i setanta quan es produeix una

18. La suma dels efectes d'aquests dos fenòmens (prolongació de la vida i augment relatiu de la població gran) provoca l'anomenat «envelliment de l'envelliment».

19. El primer SEAT que surt de fàbrica és el model 1400. Som al 1953. És tot un luxe, amb pell i fusta a l'interior. Se'n fabriquen 959 unitats el primer any, destinades a capítosts del règim i gent adinerada. El model 600 no arriba fins al 1957, al preu de 60.000 ptes. Calen molts mesos d'espera –o alguna influència– per obtenir-ne un.

florida de tota mena d'entitats: associacions de veïns, de pares i mares dels centres educatius; agrupacions culturals, professionals, religioses *compromeses*,²⁰ artístiques, juvenils; cooperatives de treball i d'habitatges, a més de nombroses noves entitats esportives. La manca de canals democràtics normals hi podria haver influït. L'associacionisme cultural, cívic i religiós fou un planter, una escola de dirigents del moviment polític i sindical que aniria prenent cos des de 1965 fins als vuitanta.²¹ Després de la transició democràtica continuen naixent-ne de noves en tots els camps, i més en particular els que responen a les noves sensibilitats i necessitats, com la defensa dels drets humans i del medi ambient.²² Però el ritme no sembla tan viu com el del període 1960-1975.

2.3. Vich *perd la hac*

Fi del règim franquista

Un altre fenomen decisiu durant els cinquanta anys que comentem no és pròpiament osonenc, però té fondues repercussions a la comarca. Em refereixo al canvi de règim polític operat el 1977, les conseqüències sociològiques del qual han estat immenses. El desenvolupament econòmic, cívic i cultural assolit durant la dècada dels seixanta i principis dels setanta –i la nostra comarca, com acabem de veure, no n'és pas una excepció–, fa cada vegada més difícil la perduració del sistema dictatorial i corrupte imposat pel general Franco. Ja ben abans de l'assas-

20. Els dono aquesta qualificació per distingir-les de les pietoses i benèfiques, molt abundants abans i durant el franquisme; però també perquè es tracta d'una línia que va ajudar a definir una nova espiritualitat. En l'Acció Catòlica especialitzada (HOAC, JOC, JEC, JIC...) i en altres moviments d'Església va anar agafant importància un concepte, en part importat de França, que era tot un programa de vida per als seus membres. Va arribar a ser un dels eixos bàsics d'aquests moviments. Se'n deia *engatjament* o *compromís temporal*. Consistia a interessar-se i intervenir, per motius religiosos, en l'organització i el funcionament de la societat i dels seus sectors. No tant per dominar-los com per intentar infondre-hi, respectant la seva secularitat, esperit i mecanismes de justícia, igualtat, eficàcia, servei al bé comú, etc. Aquesta espiritualitat del compromís va portar molts dels seus *militants* a no apartar-se'n, sinó a intervenir activament en la vida econòmica, tècnica, social, esportiva i fins política. Fou partint d'aquesta formació i espiritualitat que molts cristians van prendre posicions polítiques divergents o obertament contràries al règim franquista, a entrar en organitzacions sindicals, cíviques o obertament polítiques més o menys clandestines, primer, i públiques a l'acabament del règim. Aquesta actitud compromesa no només amb la vida de l'Església sinó també amb l'organització i el funcionament de la societat civil va suscitar no pocs problemes amb la jerarquia eclesiàstica espanyola els darrers anys del franquisme.

21. El tema de la proliferació dels moviments associatius i dels quadres que van donar després a les institucions democràtiques restaurades no s'ha estudiat gaire per al conjunt de la comarca d'Osona, i els treballs que s'hi refereixen es limiten a parlar d'aquelles entitats que, orgànicament, es van constituir en plataforma de reivindicació. Per a un estudi d'aquests temes caldria tenir en compte, entre altres, aquests quatre treballs: REIXACH, Modest. *Les entitats de Vic*. Vic: Comissió Cultural de la SADEI, 1976. CLAPEROLS, Ramona; VILA, M. Pilar. *Les entitats de Manlleu*. Manlleu: Gràfiques Manlleu, 1981. NOGUER, Trini; LÓPEZ, Joan. *Entitats de Vic. Guia de l'associacionisme i serveis* 92. Vic: Ajuntament de Vic, 1992. NOGUER, Trini; BACH, Jordi; BURGAYA, Josep. *Guia d'entitats de la comarca d'Osona*. Vic: Ajuntament de Vic, 1986. Pel que fa a l'àmbit barceloní i en particular per al tema que ens ocupa és il·lustrador l'estudi: COSTA I RIERA, Joan. *Dels moviments d'Església a la militància política*. Barcelona: Mediterrània, 1997.

22. Aquestes idees estan basades en l'estudi de l'associacionisme osonenc, i vigatà en particular. No dono noms d'entitats per no allargar excessivament aquesta exposició. De totes maneres, vegeu la bibliografia citada a la nota anterior.

sinat de Carrero Blanco (1973), la dictadura franquista, que s'ha vist obligada a fer moltes concessions, dóna clars senyals de divisió i feblesa i deixa flancs menys protegits. Però sobretot a partir de la mort del dictador, celebrada amb xampany –encara no cava– per no pocs osonencs compromesos o simplement partidaris del canvi, el règim fa aigües per tots cantons. Les noves generacions, que no han viscut els trasbalsos dels darrers anys de la República i el trauma esqueixant de la Guerra, es mostren receptives a les reivindicacions de llibertat que emergeixen amb força de la clandestinitat en què han hagut de subsistir. En quatre anys (1975-1979) es produeix la mort del dictador, la liquidació si més no institucional del règim, la restauració de la democràcia i l'entrada en vigor de la Constitució espanyola i de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. No m'entretindré en la descripció d'aquest període apassionant i apassionant en la història comarcal que ha estat força ben relatat en diversos estudis.²³ Des de l'òptica sociològica, o sigui, per a l'estructura, la vida i l'entramat dels grups socials, passar d'una dictadura a una democràcia, per imperfecta que aquesta pugui ser, té una significació molt vasta. En subratllo telegràficament alguns punts.

- Llibertat. El primer i més fonamental canvi és passar d'un estat general de no-llibertat a un altre de llibertat. Tot i que la llibertat és sempre relativa i condicionada, especialment per als més febles, es recuperen la llibertat d'opinió, de reunió, d'associació, d'informació, d'acció política, social i sindical. Ara costa d'imaginar, però quan va néixer el Patronat totes aquestes llibertats no existien i van tardar encara molts anys a ser reconegudes, ja no dic assolides. La revista *Ausa*, que avui celebra també els cinquanta anys, permet de seguir alguns rastres d'aquesta falta de llibertat.²⁴ Neixen o surten de la clandestinitat els partits polítics, els sindicats, la premsa lliure –que no vol dir imparcial.²⁵ En ben pocs anys deixa d'existir tota la premsa del Movimiento i, amb l'excepció de *La Vanguardia*, neix tota la premsa general actual feta a Catalunya.²⁶ Se suprimeix la censura i, amb ella, la seva gran ombra esterilitzant, l'autocensura. La llengua catalana, greument malalta després de tants anys de marginació, i el seu ensenyament tornen a tenir reconeixement oficial.
- Recuperació de les institucions. El segon canvi decisiu és la recuperació de les institucions autonòmiques, comarcals i locals. Abans de la transició democràtica Catalunya no existeix oficialment com a país.²⁷ És sabut que el

23. Cf. per exemple, MACIÀ, Miquel. *Entre la boira i el desencís. La transició política a Vic (1970-1980)*. Vic: Edicatsa, 1988; BERNAD, Robert; BURGAYA, Josep; FIGUEROLA, Jordi. *L'assemblea de Catalunya. La lluita antifranquista a Osona*. Vic: Eumo, 1999; YLLA-CATALÀ, Josep; PONCE, Santi. *La pel·lícula del cineclub. Un capítol de la història de Vic (1958-2000)*. Vic: Eumo, 2001.

24. A propòsit d'aquesta afirmació i per confirmar-la en alguns punts, vegeu el treball inèdit de Rafel Ginebra i Molins: *50 anys de la revista Ausa*. Vic, maig de 2002.

25. *Manlleu-publicació*, 1977; *El 9 Nou*, 1978; *La Marxa de Catalunya*, 1989; l'*Ausona* es reconverteix inicialment, el 1981, i desapareix més tard.

26. El 1976 apareix l'*Avui*; el 1978, *El Periódico de Cataluña*; el 1979, *El Punt Diari*; i deixen de publicar-se *Solidaridad Nacional* i *La Prensa*, mentre que *Hoja del Lunes* no desapareix fins el 1983.

27. Existien les quatre províncies englobades sovint en un imprecís *Nordeste*. Amb l'agravament que la província de Lleida, fins i tot en alguns estudis i documents oficials, era adscrita a un anomenat Valle del Ebro, una de les nou regions d'Espanya, que comprenia tot l'Aragó, Navarra, Logroño i Llérida.

primer pas que donen les polítiques centralistes i uniformitzadores per erosionar la consciència d'identitat i d'unitat nacional dels pobles que volen annexionar consisteix a llevar-los tot reconeixement institucional. Només comptava la divisió provincial –d'infausta memòria– i malauradament encara vigent. El nou Estatut reconeix la personalitat de Catalunya i permet la recuperació de la Generalitat amb totes les seves institucions, especialment Govern i Parlament. La divisió territorial en comarques, encertadament implantada per la Generalitat republicana el 1936, havia estat abolida immediatament després de l'ocupació. Amb la democràcia i l'autogovern, Vich perd finalment la hac final del seu nom, però recupera el reconeixement de la seva capitalitat d'una comarca restaurada. Qui, entre els més grans, no recorda la pressió directa o indirecta exercida per les autoritats per tal que Vic s'escrigués Vich?²⁸ Era l'única grafia oficial admesa. Escriure Vic sense hac, com també posar el nom de la comarca al costat del del municipi, desplegar la senyera i altres foteses com aquestes, eren una forma més de protesta i reivindicació que provocava les ires dels falangistes al poder. Eren petits i significatius símbols d'oposició a l'ordre imposat. Però allà on a Osona es percep de manera més directa i pròxima el canvi de règim és en els ajuntaments. Durant la dictadura havien estat, sobretot els grans, en mans de dirigents addictes o col·laboradors.²⁹ Però cap al final del franquisme ja s'han infiltrat en els consells municipals, com en els sindicats i en altres organismes públics, no pocs demòcrates de diferents ideologies, disposats a posar més pedres en els engranatges ja grinyolants de l'ordre establert. Per altre cantó, el Movimiento Nacional, corromput i desprestigiado, ha anat perdent capacitat de control i compta progressivament amb menys addictes i molts més crítics i opositors.

3. Una comarca millor amb contradiccions i deutes

Acabo d'evocar alguns dels esdeveniments que considero més decisius per a l'evolució comarcal i general durant aquests cinquanta anys. Posats a buscar, en trobaríem més, evidentment, però no allargo la llista per poder dedicar la darrera part de la meua intervenció a subratllar alguns dels trets que considero bàsics en la configuració progressiva de la fesomia sociològica de la comarca i del país al final d'aquesta etapa. Les grans direccions preses no són del tot homogènies ni exemptes de contradiccions i de conraindicacions. Amb tot el que ara diré només vull assenyalar orientacions de fons, polisèmiques, no conquestes unívoques o definitives.

28. Dos impressors de Vic m'havien explicat personalment les pressions i amenaces, generalment orals, que rebien per part de les autoritats locals i provincials si s'atrevien a publicar impresos amb noms de lloc amb grafia no castellana.

29. Quan, ja a principis de la dècada dels setanta, a tota la comarca d'Osona es va portar a terme la campanya popular per obtenir fons per adquirir el convent de Sant Tomàs i fer-ne un centre dedicat a l'atenció als minusvàlids psíquics, l'alcalde de Vic del moment, Antoni Bach Roura, es queixava oralment que tota la publicitat i documentació es fes en català.

L'Osona resultant és més urbana des de nombrosos punts de vista. En sentit socioeconòmic i socioprofessional: hi ha molta menys gent dedicada a l'agricultura i molta més a la indústria i sobretot als serveis. En sentit demogràfic: la majoria dels osonencs viuen més concentrats territorialment en uns indrets determinats.³⁰ En sentit antropològic: la població, fins i tot la que viu dispersa o en nuclis petits, ha anat adquirint una mentalitat, uns hàbits, una escala de valors, una instrucció, una ocupació, un confort i fins i tot un llenguatge associats en altre temps a les classes mitjanes i benestants de les ciutats. És una comarca més urbana també en el sentit d'urbanitzada: agençament dels nuclis dits urbans i carreteres, serveis i subministraments públics, mobiliari urbà, equipaments col·lectius... El nivell de vida assolit facilita desplaçaments més freqüents i fins quotidians per motius de treball, serveis, relació social, oci..., fet que crea una barreja de població i d'activitats més intensa. Els contactes socials són més freqüents, les relacions més diversificades, però uns i altres més funcionals i menys comunitaris segons la clàssica distinció de Tönnies. Més urbana significa també que té major freqüència de situacions socials d'anonimat.

Més oberta. Distingiré també diferents angles. En sentit social: el radi de relacions i lligams individuals i col·lectius s'ha anat ampliant progressivament des dels cercles més pròxims, familiars, grupals, locals... cap a la resta de la comarca, el país, el continent, el món. En sentit informatiu: més possibilitats d'accés a tota mena de mitjans de comunicació, augment de viatges tant de radi pròxim com llunyà, més gran coneixement de llengües... Les noves tecnologies de la informació i la comunicació multipliquen fins a l'infinit els fluxos d'entrada i sortida de missatges i coneixements. La societat osonenca és més oberta també en el sentit de receptiva i permissiva: més disposada a tolerar o admetre noves formes de pensar i de comportar-se, tant aquelles que són realment noves, com altres ja conegudes però mal vistes o refusades tradicionalment. Més oberta, en el sentit de menys hipòcrita, menys inclinada o constreta al fingiment, la dissimulació o l'ocultació d'idees, comportaments, situacions personals, familiars, socials...

Més igualitària. Eскурçament subjectiu i objectiu de les distàncies formals i informals entre els diversos estaments de la societat. Avui hi ha menys distància social entre amos i treballadors, propietaris i masovers, pares i fills, professors i alumnes, governants i governats, homes i dones, sacerdots i laics, autòctons i immigrants.³¹ Les paraules *immigrant* i *immigrat* ja no es refereixen als trenta o quaranta mil vinguts del sud d'Espanya, sinó als deu o quinze mil arribats de terres més llunyanes, dels quatre punts cardinals. Ha augmentat la mobilitat social

30. Gairebé sense excepció, els municipis petits, sobretot els alts, han perdut població des de 1950 i fins i tot des de 1975, després de la gran immigració peninsular. Aquests darrers anys, 1996-2001, la sagnia s'ha estancat en alguns, que fins i tot tornen a créixer. Però el tipus de poblament és un altre.

31. Em refereixo als immigrants peninsulars d'anys enrere i a la seva descendència. Quan es va produir la immigració dels anys seixanta i setanta la distància subjectiva i objectiva amb la població autòctona era molt gran. Ara, en una proporció molt elevada, gairebé no se'n distingeixen.

vertical, la igualtat d'oportunitats i han disminuït el paternalisme i els privilegis. L'ordenació i organització de la societat, malgrat les greus i flagrants contradiccions existents, s'ha anat decantant obertament a favor de l'establiment de drets i obligacions iguals per a tothom. Avui, a la comarca d'Osona, moltes més persones paguen impostos, moltes més tenen accés a la sanitat, a l'ensenyament i a la cultura, a l'oci, a la informació, al confort, a la jubilació... Mai les diferents classes socials no s'havien trobat tan barrejades en un centre sanitari com avui a l'Hospital General de Vic, per posar un exemple concret. Les classes treballadores industrials dels anys cinquanta, seixanta i setanta, no només s'han reduït numèricament, sinó que s'han diluït a l'interior d'una societat menys classista i més benestant en la qual l'esforç físic en el treball va essent substituït per la tecnologia i la formació professional. També podríem esmentar la lenta però progressiva incorporació de la dona a totes les professions i graus de responsabilitat, la difusió del tractament de tu entre col·lectius socialment o generacionalment distants,³² els ablaniments en l'exercici de l'autoritat, l'organització i funcionament més democràtics, no només de les institucions públiques, sinó també de les cíviques, culturals, esportives...

Més complexa i plural. En sentit demogràfic: cohabitació en un mateix espai o en entorns molt pròxims de col·lectius diversos per motiu d'origen, color, llengua, cultura, ideologia, costums, valors, comportaments... i proliferació d'iniciatives per tal d'articular la diversitat. La complexitat augmenta, no solament quan la societat esdevé més diversa, sinó sobretot quan es proposa respectar la diversitat. En sentit cívic: multitud progressiva d'associacions voluntàries amb una increïble diversitat d'objectius i finalitats. En sentit econòmic-professional: juntament amb la desaparició de molts oficis tradicionals, es produeix una proliferació creixent d'ocupacions i especialitzacions, amb la consegüent necessitat de formació professional, de treball en equip, d'interdisciplinarietat. En sentit juridicoadministratiu: multiplicitat progressiva de normes, reglaments, disposicions, lleis, convenis i acords a diferents nivells, drets, reclamacions, reivindicacions... Osona és menys autònoma i encara menys autàrquica, més dependent que mai de cercles exteriors més i més allunyats, sovint anònims i, en tot cas, difícilment controlables, on es prenen decisions o sorgeixen iniciatives que ens afecten directament o indirectament en tots els ordres. Encara que continuï predominant àmpliament l'empresa familiar, han augmentat les companyies amb propietat i gestió més difusa i allunyada. La complexitat prové també de la tecnificació galopant i canviant en tots els àmbits de la vida. És increïble la quantitat de tècnica en què se sustenta el funcionament quotidià de la nostra societat. Ara gairebé tot depèn de l'electrònica digital. El progrés material –i no només aquest– no és possible sense l'augment de la productivitat, augment que, al seu torn, tampoc no és possible sense la tecnificació, la mecanització, l'automatització, l'organització. Encara podríem

32. Aquest canvi es percep fins i tot en la publicitat: la dels anys cinquanta i fins molt més tard tractava sistemàticament de vostè els seus destinataris; en la d'avui abunda molt més sovint el tractament de tu.

parlar de la complexitat derivada de l'evolució constant, ràpida i pluridireccional que es dona en gairebé tots els camps.

Més lliure. Malgrat l'existència innegable d'una multitud de servituds i dependències de tot ordre, mai una majoria tan gran de persones havíem tingut davant nostre tantes opcions possibles en tots els ordres, tanta capacitat de triar, d'escollir, de decidir entre una munió de possibilitats al nostre abast. Una més gran disponibilitat econòmica i la desaparició de certs tabús, autoritarismes i tradicions constrictives faciliten l'exercici de la llibertat. La societat actual ha vist o està veient tot un seguit de processos d'emancipació o autonomia de col·lectius fins fa poc molt dependents: dones, joves, persones grans o no productives, classes treballadores... Disminució del control social, entès com a vigilància pròxima i judici més o menys coercitiu que els uns fan del comportament dels altres; reducció progressiva de la jornada de treball, de l'esforç físic; automatització de moltes tasques, no només professionals i laborals, sinó domèstiques, manuals... Segurament també entraria en aquest apartat l'augment espectacular dels anomenats autònoms, gent que treballa pel seu compte i risc. Fins i tot la major protecció contra les inclemències del temps incrementa el marge de llibertat.

Més laica. Evolució important a la comarca d'Osona on la religió catòlica i els seus representants han exercit tradicionalment un paper rellevant en la majoria d'àmbits, fins i tot els profans. De marcadament clerical, Osona ha anat esdevenint més laica en diversos sentits, el primer dels quals és una separació més clara entre poder civil i religió. També ha fet força camí la retirada de l'Església com a institució, o dels clergues i religiosos com a tals, d'institucions i activitats d'àmbit civil. Penso en l'esport, la sanitat, el teatre, el cinema, l'art, la premsa, l'administració de béns... En altres àmbits, com l'ensenyament i la beneficència, l'Església osonenca hi manté una presència notable però més aviat regressiva. Però Osona també ha esdevingut més laica en el sentit de menys creient i, sobretot, menys practicant. Mirat des d'aquest angle, el canvi ha estat espectacular respecte a la situació de 1952. En aquest lapse de temps s'ha produït una davallada progressiva de les pràctiques de pietat –fins i tot les considerades bàsiques com l'assistència a missa els diumenges i les «festes de guardar»–, la recepció dels sagraments, les mostres de religiositat privades i públiques, la instrucció religiosa... Han disminuït dràsticament les vocacions religioses seculares i regulars, masculines i femenines, i ha decaïgut ostensiblement un bon nombre d'entitats i associacions de caràcter religiós. En canvi, i malgrat tenir també disminucions significatives, s'han mantingut força més certs actes religiosos amb un fort component social com el bateig, la primera comunió i el casament i l'enterrament per l'església. La presència i el pes de l'Església a la comarca, tot i essent considerable, és molt menor i molt diferent del d'anys enrere. Encara una darrera observació: no són altres creences o esglésies, malgrat que n'han aparegut algunes i han obtingut una certa difusió, les que han atret els osonencs.

Podríem afegir a la llista de característiques que Osona és ara més rica, més consumista, més competitiva, més instruïda, més donada a l'oci actiu i passiu, més feminitzada... Però deixem-ho aquí i passem a fer algunes observacions crítiques que serveixin de contrapunt a una melodia que pot haver sonat cofoia o potser triomfalista. Malgrat l'indubtable progrés global aconseguit, la situació assolida al cap d'aquests cinquanta anys, ni és tota ella positiva, ni aprofita equitativament a tothom, ni està exempta de contradiccions internes i externes. En altres termes, no té una única lectura ni un sol registre. Heus aquí alguns contrapunts concrets que se m'acut de fer-hi.

Hem dit que Osona és ara una comarca més **urbana**, cosa que comporta certament avantatges. Però hauríem d'afegir que també és més caòtica, més sorollosa, més malmesa per l'especulació del sòl i la dictadura del pam quadrat, més esgarapada per la delinqüència, el tràfic de drogues i la sida. Amb un poblament comprimit,³³ escorat, mal repartit; cases rurals abandonades o gairebé buides, boscos descurats i camins perduts. Certament més bruta i probablement més lletja.

Comarca més **oberta i permissiva**. Però també delmada pels accidents de circulació, exposada a les xarxes internàutiques de pedofília, a la manipulació informativa dels mitjans de comunicació. Més permissiva, però també més anòmica, més mancada de normes orientadores de la conducta, fet que debilita la cohesió i estabilitat socials.

Certament que Osona és més **igualitària** que el 1952, però continuen existint enormes diferències socials, cruets discriminacions positives i negatives en funció de variables independents de la capacitat de les persones i indiferents a la seva dignitat. A mesura que desapareixen certes desigualtats, s'inventen nous avantatges per als poderosos o es creen noves càrregues per als febles. No exercir prou l'autoritat pot ser tan pernicios com abusar-ne.

Complexa i plural, però també complicada, indigerible, o fins i tot torturadora per als menys dotats per la natura o per la cultura. Més influïda per fils invisibles, llunyans, incontrolables, al servei de qui sap quins interessos. La diversitat pot ser enriquidora, però la convivència en la diversitat comporta sovint prejudicis, humiliacions, tensions i enfrontaments.

Més **lliure**, però també cada dia més controlada per la teranyina creixent –asfixiant?– de les dades informàtiques i les càmeres ocultes, o oprimida pel consum, les targetes de crèdit o les màquines escurabutxaques. La superació de vells tabús o de tradicions impositives és perfectament compatible amb l'aparició de noves submissions socials. Llibertat pot significar també desorientació.

Més **laica**, però potser també més mancada de sentit vital, de motivació, de perspectives. Necessitada de valors morals, de sentit ètic. Sobrada de materia-

33. El 2001 el 66% dels habitants de la comarca viuen concentrats en sis municipis: Centelles, Manlleu, Roda, Taradell, Tona i Vic.

lisme. I amb risc de caure en substituïts menys consistents o més absorbents que la religió.

Aquests són alguns dels contrapunts que poden ajudar a fer una interpretació més ponderada, més crítica, dels canvis experimentats. Tot i així, la percepció continuaria essent esbiaixada si oblidéssim el que avui és una certesa: una part important del nostre benestar la robem a d'altres éssers humans, pròxims i llunyans, i una altra part l'obtenim esgotant i malmetent el medi ambient també pròxim i llunyà. Osona ha passat durant aquests cinquanta anys de la indigència al benestar, però ha contret un deute greu amb el tercer –i quart– món i amb la natura.

* * *

Acabo proposant-vos de fer un petit exercici de malabarisme. Consisteix a escollir mitja dotzena de símbols materials de l'evolució sociològica operada a Osona en els darrers cinquanta anys. Sense gaires comentaris, ni moure'ns a penes de Vic, jo hi posaria: la xemeneia del Sucre –la indústria ha cedit la primera plaça als serveis i a l'oci–, l'Hospital General de Vic –l'assistència sanitària de qualitat s'ha fet extensiva a gairebé tothom–, *purins* i pestes –l'abús de la natura i l'atemptat al medi ambient–, l'Eix Transversal –la sortida insuficient d'un llarg atzucac–, la Universitat de Vic –l'increment i l'aproximació de les oportunitats d'accés a la instrucció i a la cultura–, i l'Illa 22 –la ciutat vella vol deixar de ser el cau insalubre de totes les immigracions del segle xx. Segur que n'hi ha molts més i més gràvids de simbolisme. Tothom pot prendre part en el joc malabar que proposo. Si ens decidíssim a jugar-hi tots plegats, crec que, per començar, tothom estaria d'acord a afegir un setè element a la llista de símbols: el Patronat d'Estudis Osonencs en el cinquantenari de la seva labor cultural.

Gràcies.